

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 34 Volume: 7 Issue: 34

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

NEDİM'İN HİKEMÎ YÖNÜ NEDİM'S ORACULAR SIDE

Savaşkan Cem BAHADIR*

Öz

Klasik edebiyatımız içinde mevcut olan edebî akımlar, bu akımlara öncülük yapan ya da şiirlerinde daha fazla kullanan şairlerle birlikte anılmaktadır. Bu konuya en güzel şekilde örnek olabilecek iki şairimiz Nâbî ve Nedîm'dir. Nâbî, hikemî tarz olarak bilinen, şiirde hikmetli söz söyleme veya nasihat etme maksadı taşıyan - modern edebiyattaki didaktik şiire çok benzeyen-akımın en önemli temsilcisidir. Nedîm ise yaşadığı yüzyılda klasik şiirde kullanımı yaygınlaşan mahallileşme akımının en önemli temsilcilerinden biridir. Bu şairlerin yerleri değiştirilip hikemî üslup ve Nedîm yan yana konulacak olursa, zihinlerde bir boşluk meydana gelir. Zira Nedîm, şüh gazeller ve işret şairi olarak tanınmakta ve hikemî üslupla yan yana konulamamaktadır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri; şairlerin mevcut bir geleneğin devamı olarak değil de, şiire getirdikleri yenilikler veya sıkça kullandıkları edebî akımlarla anlatılıyor olmasıdır. Fakat şairlerin eserlerinde tek bir edebî yaklaşımın hâkim olduğunu söylemek yanlıştır. Örneğin hikemî tarzın en büyük şairi olarak gösterilen Nâbî'de bile yeri geldiğinde şüh ifadeler göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, Nedîm'in gazellerinden hareket edilerek hikemî üslupla bağdaştırılmayan bir şairin, beyitlerine bu üslubun nasıl sızdığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sayede klasik şiirde kullanılan edebî akımların da şairden şaire bir edebî gelenek çerçevesinde nasıl geçtiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nedîm, Hikemî Üslup, Klasik Edebiyat.

Abstract

Literary movements which present in our classical literature are known with the poets, who used these styles in their poem. Nâbî and Nedîm are the best example for this topic. Nâbî is the most important representative poet of oracular style -which is too close to modern didactic poem-. In case, Nedîm is one of the representative poet of localization style in his century. If we replace these poet's and put Nedîm to oracular style, there will be a gap in our mind. Because Nedîm is vivacious/libation poet and can not be able to collocate with oracular style. One of the most important reason of this case is, because of not to think that classical literature has a tradition which passes from poet to poet. Also poets are told with their frequently used literary styles by lecturers. But it is not possible to say that in poet's works there is only one literary style. For example even Nâbî -the representative poet of oracular style- has vivacious poems. In this study, we will try to explain that how oracular style can be shown in Nedîm's ghazals and also we will try to show that literary movements in classical literature has a tradition which passes from poet to poet.

Keywords: Nedîm, Oracular Style, Classical Literature.

Giriş

Klasik şiirin izlediği rotayı değiştiren akımlar¹ içerisinde hikemî üslup bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Hikemî üslup, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Nâbî ile şiirde kendini yoğun bir şekilde kendini hissettirmeye başlayan ve hakîmâne söyleyiş tarzı olarak da adlandırılan edebî bir akımdır. Bu tarz önceleri İran'ın önde gelen şairlerinden Şevket-i Buhârî ve Sâib-i Tebrizî tarafından oluşturulan düşünce ve tefekkür ağırlıklı bir

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi.

¹ Bu konu ile ilgili olarak bkz. Şener Demirel(2009), "XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî- Hikemî Tarz- Mahallileşme", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Vol. 4/2 Winter, s. 246-273.

anlayışa dayanır. Edebiyatımızda hikemî üsubun ilk örneklerine Necâtî, Fuzulî, Bağdatlı Rûhî gibi şairlerinde rastlanmaktadır. Nâbî'nin saydığımız bu şairlerden hikemî tarzda bir adım önde olma sebebi ise onun hikmet kavramını yaygın anlamıyla felsefe karşılığı değil, Kuran-ı Kerim'de kullanıldığı gibi "derin kavrayış ve bilgi, nübüvvet, sır, hükümler ve öğüt" gibi anlamlarıyla ele almasıdır. (Yorulmaz, 1996:14) Nitekim Nâbî'den sonra hikmetli sözlerin şiire girişinde önemli bir artış olmuştur.

Hikemî üslubun şiirlere yoğun bir şekilde girmesinin en önemli sebeplerinden biri, bu edebî tarzın ortaya çıkış dönemi olan 17. yüzyılda imparatorlukta meydana gelen siyasî ve ekonomik gerileme olarak göze çarpmaktadır. Bilindiği üzere bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorluk duraklama döneminden gerileme dönemine geçmiştir. Merkezi otoritenin zayıflaması, kabiliyet yönüyle zayıf sultanların başa geçmiş olmaları, işsizlik, taşralardaki asayiş düzenin bozulmaya başlaması, çeşitli ve başarısız reform çabaları imparatorluğun genel düzenindeki aksaklıklardan bazıları olarak sıralanabilir. Nâbî, işte bu olumsuzlukların yaşandığı bir döneme ışık tutmaya çalışmıştır. Şair, 1712'de ölmüştür. Öldüğü zamana kadar Sultan İbrahim, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa ve III. Ahmed'in saltanatlarını görmüştür. İmparatorluğun gerileme döneminde Viyana bozgunu (1683) ve Karlofça Antlaşması (1699) gibi sistemi derin bir şekilde yaralayan olayları da yaşadığı da unutulmamalıdır. Devlet içinde meydana gelen kötü gidişat, şairleri klasik üslupta yer alan şiir anlayışından uzaklaştırarak "*düşünce, hikmet*"² ve nasihat anlayışının daha ön plana çıktığı eserler meydana getirmelerine sebebiyet vermiştir. Bu eserlerde genellikle devlet otoritesinin yok oluşu, asayiş ve alet sistemindeki zayıflama, ekonomik bozukluklar, üretimin azalması ve yeteneksiz görevliler mevcut durumun sebebi olarak gösterilmiştir. Sorunların sebepleri anlatıldığı gibi çeşitli çözümler de şiirlerde kendilerine yer bulmuştur; iyi yöneticilerin göreve gelmesi, adaletin sağlanması noktasında bireylere düşen görevler gibi... Hikemî üslubun temsilcisi Nâbî

Hikmet-âmez gerekdür eş'ar
Ki meâli ola irşâda medâr
Âb-ı hikmetle bulur neşv ü nemâ
Gülşen-i şi'r u riyâz-ı inşâ

diyerek âdeta hikemî tarzın çerçevesini çizmiştir. Bu sebeple olsa gerek hikemî üslup, Nâbî ile özdeşleşmiş ve Nâbî ekolü olarak da adlandırılmıştır. Hikemî üslup denildiğinde bu şiirin kapsamına giren konular şu şekilde tasnif edilmiştir: "*Edebiyat tarihçilerinin hikemiyat diye adlandırdıkları tefekkür ve hikmete yönelik şiirin özelliğini, genellikle öğüt ve nasihat ifade eden âyet ve hadisler, sosyal ve siyasî olayların hakîmâne (bilgece) bir biçimde formüle edilmesi, halkın dilinde söylene söylene klişeleşmiş ve onun hayat anlayışını yansıtan atasözleri ve deyimler, kıssadan alınan hisselerle düştür olan kelâm-ı kibârlar, insanların hafızasında adeta canlı bir tablo gibi yaşayan ve tecessüm eden âdet ve geleneklerin gerçek hayata yansımaları, ahlâkî ve tasavvufî bir takım kavramların öğüt verici tarzda işlenerek insanlar arasında yüzyıllardır oluşturduğu anlayış birliği... gibi konular teşkil eder.*"(Yorulmaz, 1996: 12-13) Ayrıca bu şiir akımının bir özelliği de "*hikemî şiirin en önemli özelliği, varlığı İlahî hikmet ve yaradılış sırrı çerçevesinde anlamlandırma ve görünenin arkasındaki görünmeyen gerçeği araştırma*" (Bilkan, 2012:27) olarak da değerlendirilmiştir.

Klasik edebiyat içinde hikemî üslup içeren beyitlerin şairler tarafından çeşitli vesilelerle kullanıldığı görülmektedir. Hatta sözü edilen anlayışı içeren beyitler klasik şiirimizin ilk temsilcilerinin şiirlerinden tutun da son temsilcilerin şiirlerine kadar mevcuttur. Bu durum aynı zamanda klasik edebiyat içerisinde bir devamlılığın da ifadesi olarak göze çarpmaktadır. Araştırmacıların ortaya çıkardıkları malzemelerin işleniş ve klasik şiirde peyda olmuş edebî akımların belirli şairlerle anılması, edebiyat meraklılarını mevcut edebî akımların diğer şairler tarafından şiirlerinde hiç kullanılmadığı gibi bir yanılgı içine itmektir. Hâlbuki bu doğru değildir. Klasik şiire tarihsel süreci içinde bakıldığında sonradan ortaya çıktığı söylenen bir edebî yeniliğe ait üslup ve muhteva özelliklerinin daha önce gelen şairler tarafından aynı yoğunlukta olmasa bile kullanıldığı görülmektedir. Şairlerin, edebî akımları şiirlerinde kullanım sıklıkları ise onları belirli bir tarza yaklaştırmaktadır.

² Hüseyin Yorulmaz(1996), *Divan Edebiyatında Nâbî Ekolü –Eski Şiirde Hikemiyat-*, İstanbul: Kitabevi, s. 11.

Dile getirmeye çalıştığımız sava en iyi örneklerde birisi Nedîm'dir. Nedîm, edebiyat tarihlerine ve tezkirelere bakıldığında genel olarak şu ifadelerle anlatılmaktadır: *"Nedîm, epiküryen dünya görüşüne sahiptir. Hayattan zevk alma, günü güzel yaşama, yaşanan zamanı mutlu geçirme Nedîm'in şiirlerinde yer alan belli başlı konulardır. Nedîm güzel yaşamdan yana ve onun savunucusudur. Aynı görüşler Bâkî'de de yer alır. Nedîm, mahallileşme akımının önde gelen temsilcisidir."*(Mengi, 2002: 211), *"Şiirlerinde zevk ve işreti işler, dinî konulara fazlaca girmez."*(Şentürk, 2004: 530), *"... aynı dönemin şüh şairi Nedîm'den o kadar etkilenmişlerdir ki, bazı edebiyat tarihçileri, yazdıkları şiirden yola çıkarak bu şairleri 18. yüzyılda ' lirik şiir'in üstadı olan Nedîm çizgisinde göstermişlerdir."*(Yorulmaz, 1996: 26) Yukarıda alıntılıdığımız Nedim hakkındaki görüşlerin hepsi şairin şiirinin genel özelliklerini yansıtmaktadır. Oysaki Nedîm de divan şairidir ve onda da daha önceki şairlerin kullandığı edebî üslupların özelliklerini görmek mümkündür.

Çalışmamızda Nedîm'in ona pek de yakıştırılmayan hikemî yönünü göstermek amaçlanmıştır. Zira Nedîm, ne kadar eğlence düşkünü, işret şairi vb. olarak tanımlansa da o, toplum içinde yaşayan, hayata ve topluma dair düşünceleri olan bir kişidir. Nedîm'in gazelleri incelendiğinde onun hikemî üslubun hemen her özelliğine uygun beyitler yazdığı görülmektedir.³ (Atasözü, deyim kullanımı; adet ve gelenek gerçek hayata yansması gibi vb.) Çalışma sırasında, Nedîm'in konu ile ilgili beyitleri seçilirken hikemî üslubun bütün alt konuları ile ilgili örnekler verilmesinden özellikle kaçınılmıştır. Bu yöntem yerine şairin, öğüt verici ve insanın düşünce dünyasına yeni fikirler, farklı duyular katan yönü ile alakalı örnekleri tespit edilerek Nedîm'in, hikemî yönünün daha net bir şekilde gösterilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma sırasında Nedîm'in gazellerinden hikmetli sözler içeren, muhtevasında nasihat olan ve talih/ zamandan şikâyet içeren beyitler hikemî üslubun özelliklerini gösterecek şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Hikemî tarz olarak adlandırılan edebî üslûbun özelliklerinden biri, şairin kendi ifadeleri ile hikmetli düşüncelerini şiire aktarmasıdır. Yukarıda değinildiği üzere Nedîm'in şiirlerinde bu üslûbun yansımalarını gösteren özlü sözlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum genel anlamda, Nedîm'in şüh gazellerinin içine hikemî söylemleri de yerleştirdiğini göstermektedir. Aşağıdaki beyitler Nedîm'in şiirlerinde hikemî tarzın bu yönünü nasıl işlediğine örnek teşkil etmektedir.

Baş eğmede ancak işimiz tîğ-ı kazâya
Teslîm-i rızâ yaramıza merhemimizdir g. 38/2

Biz sadece kaza kılıcına baş eğeriz. Yaramıza merhemimiz Allah'ın takdirine boyun eğmemizidir.

Nedim'in bu beytinde şairin hiç bir kimse ve olay karşısında baş eğmeyeceğini, ayrıca beşeri güç odaklarına karşı dik durulması yönündeki hayat felsefesini öne çıkardığını görmekteyiz. Nitekim şair birinci mısradaki Allah'ın takdiri anlamına gelen tîğ-ı kaza / kaza kılıcı, dışında hiç bir şeye boyun eğmeyeceğini ifade etmektedir. Bu söz bize şairin Allah'ın takdirine karşı boynunun kıldan ince olduğunu hatırlatırken aynı zamanda Mehmet Akif'in: Yumuşak başlı isem kim demiş uysal koyunum, kesmeye gelir amma çekmeye gelmez boynum beytinde olduğu gibi hiç bir şeye ve ya kimseye kul köle olmama tavrını da yansıtmaktadır. Nedîm ikinci beytinde, "Bir şeyi yaraya merhem yapmak" deyimini şiirinde manevî bir yara oluşturarak kullanmaktadır. Bu deyim, yaranın iyileşmesi için şifalı maddelerden ilaç yapılması anlamındadır. Beyitte şairin dinî ve tasavvufî yorumları kabul eden bir yönünü de görmekteyiz. Şair, kaza oku olarak değerlendirilen ve imanun şartlarından biri olan kaza-kader kavramına değinmektedir. Şair hayatı boyunca kaza oku olarak değerlendirilen Allah'ın takdirinden başka hiçbir şeye baş eğmeyeceğini söylemektedir. Çünkü şair inancı gereği kazanın dolayısıyla kaderin önüne geçilemeyeceğinin bilincindedir. Nitekim ikinci mısradaki Nedîm bu konudaki fikrini açık bir şekilde beyan eder ve Allah'ın takdirine boyun eğme yani kadere inanmanın, "olanlar karşısında bir şey yapamama yarasına" manevî bir ilaç/merhem olduğunu ve bu yarayı iyileştirdiğini söylemektedir.

Günâhı tevbe etmez şüst ü şû eşk-i nedâmetsiz

³ Hikemî üslup ilgili alt başlıklar için bkz. Hüseyin Yorulmaz, a.g.e.

Belî germiyyet-i âb iledir te'sîri sâbûnun g. 64/5

Günahlar, pişmanlık gözyaşı olmadan (sadece) tövbe ile yıkanmaz. Elbette sabunun etkisi suyun sıcaklığı ile ortaya çıkar.

Nedîm'in bu beytinde de bir özlü sözü şiirine konu ettiği görülmektedir. Şairin yine dinî duyguları öne çıkarttığı beytinde tövbenin nasıl makbul olabileceği konusunda akıl verdiği görülmektedir. Nedim, sabun tek başına su olmadan nasıl köpürüp temizleyici etkisini ortaya çıkaramıyorsa günahları temizleyici özelliği olan "tövbe"nin de gözyaşı suyu olmadan insanı günahlardan temizleme özelliği olamayacağını ifade etmektedir. dinimizde tevbe-i Nasuh olarak da adlandırılan samimi tövbenin vicdani bir pişmanlıkla gönülden yapılması gerektiği vurgulanmakta yani pişmanlık ateşiyle yanan gönülden çıkan sıcak göz yaşlarının günahları sileceği özellikle belirtmektedir. Şair, sabunun temizleyici etkisini arttırması yönüyle sıcak suyu ön plana çıkarmıştır. Aynı mantıkla, günahların temizlenmesi ve gözyaşının sıcak olması ile sıcak suyla sabunun köpürmesi olayını özdeşleştirmiştir.

Kalır nâ-puhte zâhid düşse bin yıl âteş-i aşka

Zuhûr eyler mi hiç hâsiyyet-i âteş semenderden g. 95/6

Zahit bin yıl aşk ateşine düşse yine de ham kalır. Hiç ateşin verdiği fayda, semender kuşundan elde edilebilir mi?

Semender ile ilgili bilgiler kaynaklarda değişik şekillerde yer almasına rağmen beyitle semenderin doğrudan alakalı iki özelliği Mazmunlar ve İzahı isimli eserde: "Hurafat-ı şarkıyyeden ateş içinde peydâ olup ateş içinde yaşar bir mevhum hayvan"(Onay, 2009: 399) ve "Semender keler cinsinden bir kumluk hayvanıdır. Kaypak semender suda olur. Gayet soğuk bir hayvan olduğundan kudemadan biri ateşe girse söndürür diye tezyif etmiş, halk ateşte gezer diye anlamış." (Onay, 2009: 399) şeklinde anlatılmıştır.

Nedîm ise bu bilgilerden hareketle, klasik edebiyat içinde başlı başına bir edebiyat konusu olan rind-zâhid çatışması ile ilgili olan bir beyit kurmuş ve bu konu ile ilgili hikmetli bir şeyler söylemeyi amaçlamıştır. Beyitte iki ana karakter vardır. Bunlardan ilki zâhid ikincisi ise semenderdir. Semender, ateşte yaşadığına hatta ateşi söndürdüğüne inanılan bir hayvandır. Ateş nasıl semendere bir zarar vermiyor ve hatta ateşin sönmesine sebep oluyorsa, zâhid de o hayvan gibidir. Zâhid, aşk ateşi içinde bin yıl kalsa da içi ham olarak kalır. Aşk ateşinin insanı, kâmil bir insan olma yolunda yakma özelliği, zâhide fayda vermez. Çünkü zahid, semender gibidir, var olan ateşi bile söndürür ve ondan hâsıl olacak faydaları yok eder. Nedim burada aşk ateşinin akıl ve duyu organları ile değil, aşk ve kalp ile hissedilmesi gerektiği noktasındadır. Zahidin her zaman akıyla hareket etmesi onun aşk ateşinden nasibini almasını engeller. Nedim, beytinde aşk konusunda zahid gibi akıl ile hareket edilmemesi gerektiğini çünkü bu işin gönül işi olduğunu dile getirir.

Bir nîm-neşve say bu cihânın bahârını

Bir sâgar-ı keşîdeye tut lâlezârını g. 164/1

Bu dünyanın baharını bir yarım neşe say. Onun lale bahçesini, bir defada çekilerek içilen bir kadehe denk tut.

Yukarıdaki beyit Nedîm'in meşhur gazellerinden birine aittir. Beyitte şair, âşikâne söyleminin yanında okuyucuya hayatın gerçeklerini yansıtmaktadır. Şair, beyitte adını zikretmese bile eğlence meclisi için gerekli bütün malzemeleri bir araya getirdiği için beytin mazmununun eğlence meclisi olduğu ve beytin bu hayal etrafında şekillendiği görülmektedir. Meclis kurabilmek için her şeyden önce kadeh, meclisin yapılabileceği bir lale bahçesi ve insanın içini ferahlatan bahar gibi bir zaman dilimi gerekmektedir. Bütün bu unsurlar bir araya geldiğinde ortaya bir eğlence meclisi çıkar ve meclis sonunda insanlara unutulamayacak bir neşe kalır. Fakat Nedîm'in beytinde meclisi hatırlatacak her şey bulunmaktayken meclis sonunda elde edilmesi gereken "neşe" yoktur ya da şairin deyişiyle yarımıdır. İşte beyti hikemî yapan kelime bu "nîm-neşve" ifadesidir. Şair eğlence meclisindedir ama yarım bir neşe elde etmiştir. Bu durum bizlere şairin sözünü ettiği eğlence meclisinin gerçek anlamı dışında kullanıldığını göstermektedir. Şair, hayatı, bir eğlence meclisi metaforu çerçevesinde ele almış ve beyitte bu kavramlar üzerinden anlam tabakaları oluşturmaya çalışmıştır. Şaire göre hayat, lale bahçesinde kurulan ve kadehlerin durmadan çekildiği bir meclis gibidir. Ancak şair, bu

meclisi içinde bulundurduğu zorluk, gam, keder gibi sebeplerden dolayı yarım neşe veren bir yer olarak hayal etmiştir. Şairin bahar mevsiminden kastettiğinin gençlik zamanı ya da insanın en güzel yılları olduğu düşünülürse burada Nedîm'in hayatın gelip geçiciliğinden dem vurduğu açık bir şekilde görülebilir. Şair bu dünyanın baharını yarım ve nasıl olsa bitecek bir neşe saymak gerektiğini söylemektedir. İkinci mısra ise bu fikrin açıklayıcı cümlesi konumundadır. Nedîm burada lale bahçesi ile dolu bir kadehi özdeşleştirmekte ve bunların bir dikişte içilebilecek yani yok olabilecek nesnelere olduğunu anlatmaktadır. Çünkü lale bahçesi nasıl olsa solacak, o kadeh nasıl olsa bitirilecektir. Beyit bu ifadelerle son bulmakta ama verdiği nasihat devam etmektedir. Şair bu dünyadan elde edilecek her türlü kazancın (neşe, mal, mülk vb.) geçip gideceğini ima etmiş ve bunların göz önüne alınarak bir hayat sürülmesini tavsiye etmiştir.

Bir küleh başına fağfûr da olsan besdir

Değmez ey hâce cihan mâlı bu cüst ü cûya g. 143/3

Ey hoca, fağfur da olsan başına bir külah yeter. Dünya malı bu mal arama uğraşına değmez.

Nedîm'in bu beytinde de hem eleştiriye hem de nasihate yer verdiği görülmektedir. Şair beyitte dünya malına karşı hırs ve tamahın fazla olmasını eleştirmektedir. Bu eleştirinin "hâce" motifi üzerinden yapılması ise klasik üslubun etkilerinden biridir. Bilindiği üzere "zahid, sofı, hâce" gibi karakterler şairler tarafından samimi bulunmadıkları, dünya malına tamah ettikleri ve gösteriş amaçlı ibadet ettikleri için şiirlerde devamlı eleştirilmektedir.⁴ Nedîm, şiirinde hoca karakterinin dünya malına gösterdiği ilginin yersizliğine yer vermiştir. Şaire göre, Çin ülkesine sultan olursa bile bu makamın alâmet-i farikası olarak insanın başına takacağı sıradan bir külah olacaktır. Tabii ki mal ve mülk derdi olan bir şahıs için bu tarz bir külah yeterli olmayabilir. Nitekim sultanların başlarına taktıkları "taç"lar hiç bir zaman bu kadar sade olmamıştır. Tekrar beyte dönersek Nedîm'in burada hoca karakterini yerdığını de görürüz. Nedîm'in beyitte tasavvufî bir kavram olan ve dünya malından elini eteğini çekmek anlamına gelen "tecrîd" kavramına göndermede bulunduğu görülmektedir. Bu vesile ile şairin dünya malına tamah etmeyip azla yetinilmesini salık verdiği söylenebilir.

Olur bu rûzgâr elbet müsâ'id cevherin arza

Heman sen hem-çü deryâ dâ'imâ âmâde-i cûş ol g. 80/5

Elbette bu rûzgâr bir gün cevherini arz etmene müsait olur. Yeter ki sen her zaman deniz gibi coşmaya hazır ol.

Şairin bu beyti, talihten şikâyetle başlayıp bir nasihate dönüşerek son bulmaktadır. Şair ilk mısradaki (muhtemelen kendisini kastederek özelden genele bir ifadeye yer vermeye çalışmıştır) kendisinde var olan cevherin -ki bu cevher bir şair için şairlik kudretinden başka bir şey değildir- rûzgâr olarak düşünülen zaman tarafından engellendiğini, ortaya çıkarılmasına müsaade edilmediğini söylemektedir. Burada şairin rûzgâr olarak dile getirdiği kavramın zaman ana başlığı altında değerlendirilmesi gerekir. Bu kavramın alt başlıkları olarak dönemin siyasî durumu, devlet ricâli ile ilişkiler, şahıslar arasındaki düşmanlıklar, ikbal için insanların birbirlerinin kuyusunu kazması gibi uzatılabilecek bir liste mevcuttur. Her ne olursa olsun şair umudunu ve bir gün talihin ondaki bu cevherin ortaya çıkmasına müsaade edeceğine olan inancını kaybetmemiştir. Bu durumda bile şairin ümit için bir koşula bağlı kaldığı görülmektedir. Şair, bütün bu söylenenlerden kurtulup başarıya ulaşabilmek için her zaman bu cevheri sunmaya hazır olmak gerektiğini söylemektedir. Bu durumu örneklendirmek için ise şair, denizlerin en ufak rûzgârda bile hemen fırtınaya dönüşmesi özelliğini kullanmaktadır. Yani insan, fırsat geldiği an elindeki cevheri gösterebilmek için hazır olmalıdır.

Defter-keş-i meâ'yib-i nâs olma merd isen

Kıl zâtını nazarlara mecmû'a-yı edeb g. 7/4

Eğer mertsen, insanların ayıplarının tutulduğu defteri çekip ortaya koyma! Kendi benliğini, başkalarının bakışları için edebin toplandığı bir defter haline getir.

Nedîm, insanların ayıplarını kaydedip sonra da vakti gelince onları zor durumda bırakmak için bu defterleri ortaya dökmenin mert kişilere yakışmayacağını söylemektedir.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Atilla Şentürk (1996), Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sufi yahut Zahid Hakkında, İstanbul: Enderun Yayınları.

Şairin burada gerçek bir defterden ziyade insanların ayıplarının hafızaya kaydedilmesi, yani ayıpları hafızasına not edip bunları yeri gelince ortaya dökmekten bahsetmektedir. Mert bir insan bu tür davranışlarda bulunmaz, insanların ayıplarını örter. Şair ikinci mısradan itibaren ise âdeti insanın yaratılış gayesini gözler önüne sermektedir. Şair, mert insanların davranışlarıyla kendilerini, başkalarının gözünde “insan-ı kâmil” seviyesine taşıyarak bütün iyi özelliklerin kendisinde toplandığı bir edep mecmuasına haline getirmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir. Şairin insanların başkalarının ayıplarını araştırmayıp kendi eksikliklerini gidermesi yönündeki nasihati önemlidir.

Hüdhüd gibi binâ gerek onu arayanlar
Virâneye bûm olmağile genc bulunmaz g. 46/2

Hazine arayanlara hüdhüd kuşu gibi etrafı gören biri gerekir, yoksa viraneye baykuş olmakla hazine bulunmaz.

Nedîm beytinde Kuran-ı Kerim’de yer alan Hz. Süleyman ve hüdhüd kuşu hikâyesine⁵ ve viranelerde hazine bulunduğu inancına da telmihte bulunmaktadır. Şair, beyitte hazine arayanların hazineye, viranelerde gezen veyahut orayı mesken edinen baykuşlar gibi davranarak ulaşamayacaklarını söylemektedir. Çünkü baykuş sözü edilen viranelerde hiçbir şey yapmadan tünemektedir. Beyitte bahsedilen bu manevî hazineye ulaşmak için insanda belirli yeteneklerin bulunması veya mevcut yeteneklerinin farkına varılarak bu yeteneklerin kullanılması gerektiği anlatılmaktadır. Zira beyitte, hüdhüd kuşunun yerin altında bulunan suyu bulma ve kılavuzluk yapma yeteneği ön plana çıkarılmıştır. Nedîm, hazine arayanların her şeyden önce hüdhüd gibi bir kılavuz ve uzağı, hatta yerin altını görme özelliğine sahip insanların yanında bulunması gerektiğini dile getirmektedir.

Murg-ı âvâreyi âmâde-i pervâz edegör
Dest-i eyyâm şikest etmeden evvel kafesin g. 70/2

Zamanın eli, kafesini kırmadan önce, başıboş kuşu uçmaya hazırla.

Nedîm beyitte, insanı başıboş özgür bir kuş olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda kafesi, kuşun içinde alıkonulduğu bir yer değil de ev ya da insan bedeni olarak düşünmek gereklidir. Beyitte “zamanın eli” olarak adlandırılan kavramın daha önceki beyitlerde de zikredilen “talih” olduğu anlaşılmaktadır. Talihin elinin, kafesi kırması ise açık bir şekilde talihin insana verdiği eziyetler, sıkıntılar veya elinde bulunan imkânların ansızın yok olması anlamı taşımaktadır. Şair, beyitte büyük ihtimalle dönem içinde meydana gelen sıkıntıları dile getirip insanların her türlü kötü duruma hatta içinde yaşadığı kafesin kırılmasına –yani ölüme-bile hazırlıklı olmasını öğütlemektedir. Burada şairin “ölmeden önce ölünüz” manasındaki hadisi hatırlattığı, ölüm gelmeden önce ölüme hazır olunmasını tavsiye ettiği de düşünülebilir.

Düşürme kendini gird-âb-ı inkılâba Nedîm
Zaman olur sana da bir kenâr olur peydâ g. 4/5

Nedîm, kendini altüst olma girdabına kaptırma. Zaman gelir senin için de bir sahil ortaya çıkar.

Şair, zamanın getirdiği değişiklikleri herkesi içine çekmeye çalışan bir girdaba benzetmektedir. Girdap, doğası gereği çevresindekileri içine çekme ve alt üst etme özelliğine

⁵ Bahsi geçen hüdhüd kuşunun Hz. Süleyman ile Belkis kıssasında rolü büyüktür. İbn Abbas’tan nakle göre, Hz. Süleyman (a.s.)’in özellikle hava yolculuklarında kendisi ve ordusu için su lâzım olduğunda hüdhüdü çağırırdı. Hz. Süleyman’ın su mühendisi olan bu kuş, insanların yeryüzünde olan bir cismi gördükleri gibi arzın derinliklerinde bulunan suyu görür ve onun ne kadar derinlikte olduğunu da anlardı. Suyun yer ve derinliği böylece keşfedildikten sonra Süleyman görevlilere emreder, orası kazılır ve su çıkarılırdı (İbn Kesir, Tefsir 5/227-228; Taberî, Tefsir 19/143).

Hüdhüd kuşu ve Hz. Süleyman arasında geçen konuşma Kuran-ı Kerim’de Neml Suresi’nde 20 ile 31. ayetler arasında yer almaktadır. 20. (Süleyman) kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hüdhüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?;21. Ya bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirecek ya da onun canını iyice yakacağım yahut onu boğazlayacağım!; 22. Çok geçmeden (Hüdhüd) gelip: Ben, dedi, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe’den sana çok doğru (ve önemli) bir haber getirdim.; 23. Gerçekten, onlara (Sebe’lilere) hükümdarlık eden, kendisine her şey verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadınla karşılaştım. ;24. Onun ve kavminin, Allah’ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş. Bunun için doğru yolu bulamıyorlar. ;25. (Şeytan böyle yapmış ki) göklerde ve yerde gizlenenin açığa çıkarana, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah’a secde etmesinler. ;26. (Halbuki) büyük Arş’ın sahibi olan Allah’tan başka tanrı yoktur.;27. (Süleyman Hüdhüd’e) dedi ki: Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız.;28. Şu mektubumu götür, onu kendilerine ver, sonra onlardan biraz çekil de, ne sonuca varacaklarına bak.;29. (Süleyman’ın mektubunu alan Sebe’ melikesi.) “Beyler, ulular! Bana çok önemli bir mektup bırakıldı” dedi.;30. “Mektup Süleyman’dandır, rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla (başlamakta) dır.”;31. “Bana baş kaldırmayın, teslimiyet gösterip bana gelin, diye (yazmaktadır)”.

sahiptir. Bu açıklamalara göre Nedîm kendine seslendiği beyitte, kendinin denizde olduğu izlenimini vermektedir. Yani şair, “deniz”i yaşadığı hayatı ifade etmek için kullanmıştır. Şairin kendine girdaba kapılmaması noktasında uyarı yapması, dönem içinde meydana gelen ve insanları alt üst eden olayları ifade etmek için kullanmıştır. Beyitte sözü edilen olayların girdap gibi gözle görülebilir bir kavramla anlatılmış olması, olayların aşikâr hale gelmiş olabileceğini anlatır gibidir. Şair beyitte, açık bir uyarı vermeyi amaçlamıştır. İkinci mısra da ise şair, bu durumdan kurtulmanın nasıl olabileceğini anlatmıştır. Şairin sözünü ettiği kurtuluş yolunun “ümit ve sabır” etmek olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü şair, ne zaman geleceği belli olmayan bir zaman diliminden bahsetmektedir. Şaire göre, gelip geçici inkılaplardan yani bir dönem moda olan ve kişiye zarar verme ihtimali olan bir takım olaylardan korkup da bunlara taraftar olmamak gerekir. Zira bunlar da gelip geçicidir; elbette kişinin kendini bu bela girdaplarından kurtaracağı bir "sâhil-i selâmet"i, kurtuluş imkânı olacaktır. Önemli olan bunlara bulaşıp zarar görmektense sabredip kurtuluşu beklemektir. Şair gelip geçici inkılapların havasına uyarak kendilerini kaybedenlerin manen zarar göreceklerini vurgulamaktadır. Nedîm'in aşağıdaki beyitte de bir durumu teşhis ettiği ve durumla ilgili fikrini beyan ettiği görülmektedir.

Eyler nesîm-i lutfu bize gird-bâd-ı gam

Bu rûzgâr-ı bî-mededin inkılâbı var g. 24/4

Zaman, lütuf rûzgârının, bize gam girdabi olmasına sebep olur. Bu yardım bilmez rûzgârın altüst edici bir (yönü) var.

Beyitte şairin tekrar girdap kavramını kullandığı görülmektedir. Fakat bu sefer girdap “gam girdabi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Şaire göre zaman bize öyle bir düşmandır ki, bizim her işimizi tersine çevirir. Hatta lütuf rûzgârı esse bile bizim için onu gam kasırgası, hortumu yapar. Zaman, tamamen bizim aleyhimizedir. Beyitte geçen inkılap kelimesiyle Nedîm, kendi yüzyılında yaşanan yahut yaşanacak olan değişime işaret ediyor gibidir. Beyitten şair için lütuf rûzgârı gibi olan “zaman”ın değişim geçirmekte olduğu anlaşılmakta ve Nedîm’de lale devrinin nimet ve eğlencelerinin ondan faydalanacak olanlar için gam kasırgasına dönüşebileceği fikrinin ağır bastığı görülebilmektedir. İnkılap bu adamların aleyhine işlemektedir. Nedîm’in kullandığı "rûzgâr-ı bî-meded" ifadesi de mevcut durumdan kaçışın mümkün olmayacağını anlatmaktadır. Rûzgârın beyitte yine “devir, dönem” karşılığında kullanıldığı ve girdabın da devrederek oluştuğu gözden kaçırılmamalıdır. Şair, devrin güzelliklerinin felek ya da felek gibi insanların düzenini bozan düşmanlar yüzünden yaşanmadığını ve bu durumun gamdan bir girdap oluşturabilecek kadar güçlü bir hal aldığını da dile getirir.

Dalmasın deryâ-yı aşka etmeyen serden cüdâ

Aklı destârından evvel sâhil-i tedbîrde g. 139/5

Aşk yolunda başından vazgeçmeyenler; aklı, başına sardığı sarıktan önce güven (bulacağı) sahilde olanlar aşk denizine dalmasın.

Şair, aşk yoluna baş koymak isteyenlere nasihat vermektedir. Ona göre aşk, bir denizdir ve bu denize başını kaybetmeyi göze almayanlar girmemelidir. Çünkü bu yolda âşık başını kaybedebilir. Şair bu uyarıyı ikinci mısra da biraz daha açıklama ihtiyacı hissetmektedir. Nedîm, bu mısra da aşk denizine dalmaktan imtina edenleri işaret etmektedir. Aşk yolunda tereddüt yaşayanların bir kısmı sarıklarının ıslanacağından korkarken bir kısmı da daha sarıkları aşk denizine bulaşmadan akılları, güven bulacağı sahilde olanlardır. İşte Nedîm aşk yolunun bu gerçeklerini sıraladıktan sonra bu karakterde olan aşk yolu yolcularına bu yola hiç girmemelerini tavsiye etmektedir.

Bezme bir dahı dönüp gelmek değildi niyyetin

Gitdiğin vakt anladım ömrüm şitâbından senin g. 67/4

Ey ömrüm, senin acele etmeden meclise bir daha dönüp gelme niyyetin olmadığını (meclisten) gittiğin vakit anladım.

Yukarıdaki beyit Nedîm’in talihten ve dolayısıyla zamandan şikâyet ettiği bir başka şiiridir. Nedîm, beyitte dünya hayatını meclis metaforu içinde hayal etmiştir. Hayat ise bu meclis içinde aceleci tavırlarıyla bir an önce kalkıp gitmek isteyen bir kişi belki bir güzel gibi düşünülmüştür. Nedîm beyit içinde –kendi adı geçmese bile- kendine seslenmekte ve hayatın -

hayatının- bir daha geri dönmeden akıp gideceği gerçeğini şiirine konu etmiştir. Bu vesile ile şair, beyti okuyanlara hikemî bir fikri; ömrün gelip geçiciliği ve geçen zamanın geri dönmeyeceğini insanlara hatırlatmaktadır.

Sen ki bülbül gül için nâle edersin bî-derd
Seni gülden ayırır nâle vü feryâdın için g. 92/4

Ey bülbül sen dertsiz bir şekilde (aşkın olan) gül için bağırsın. Bu bağırtı ve feryat (ise) seni gülden ayırır.

Bu beyitte şair doğal bir olayı ele almış ve bu durumu nasihat içerikli bir manaya büründürmüştür. Nedîm, bülbülün güle âşık olduğu imajından hareket etmiştir. Bülbül, gül için devamlı öter, kendini onun dikenli dallarına vurur. Bu durum aynı zamanda doğal bir gerçektir ve bülbül söylenenleri yaradılışı gereği, dertsiz, tasasız bir şekilde yapar. Fakat insanoğlu, bülbülün ötüşünü devamlı duyabilmek için onu gül bahçesinden alır ve kafes içine koyar. Şair beyitte, hayatın bu tezaadına değinmektedir. İnsanlar da beyitteki bülbül gibi hayatını yaşaması gereken mecrada yaşarken elinde olmayan nedenlerden ötürü, gül gibi olan hayatlarından ayrılırlar. Şair, bu durumu gözler önüne sererek okuyucuyu düşünmeye sevk etmektedir.

O verd-i ter dil-i pür-hûnu leb-rîz-i neşât anlar
Ne bilsin rûzgârın şiddetin kendi esenlikde g. 127/4

O taze gül, kan dolu gönlü, taşacak gibi duran neşe zanneder(şarap). O, rûzgârın şiddetini nasıl bilir, çünkü kendisi selamettedir.

Nedîm beyitte esenlikte olan insanların gördükleri nesnelere, karşılaştıkları durumları nasıl farklı şekilde algıladıklarını anlatmaya çalışmaktadır. Şair, taze gül olarak nitelendirdiği sevgilinin, esenlikte olduğunu ve rûzgâr olarak anlatılmaya çalışılan, devrin sıkıntılarını bilmediğini anlatmaktadır. Bu durum sevgilinin, sıkıntılar yüzünden aşışın kan dolu olan gönlünü gördüğünde o gönlü, taşacak gibi duran kadeh olarak değerlendirmesine sebep olur. Nedîm ise ilginç bir şekilde bu durumu yadırgamaz ve esenlikte olan sevgilinin acıları, sıkıntıları bilmemesinin doğal olduğunu söyleyerek sevgiliyi bir noktada eleştirir. Çünkü aç tokun halinden anlamaz. Bu yüzden halden anlamayan insanlara dert yanmanın anlamı yoktur. Şair, esenlikte olan kimselerin rûzgârın/ zamanın şiddetinden sıkıntı çekenlerin halinden anlamayacağını böyle insanlara dert anlatmanın sıkıntı çekene bir fayda sağlamayacağını da anlatır.

Felek câm-ı neşâtın telh eder Cemşid-i vakt olsa
İlâc olmaz humâr-âlûde-i idbâra meylerle g. 146/3

Felek, zamanın Cemşid'i de olsan senin eğlence kadehini acılaştırır. Talihsizlik humarına bulaşana şaraplarla ilaç olmaz.

Nedîm'in talihten şikâyet ettiği beyitinde şair, "felek" kavramının insanı olmaz sıkıntılar içine soktuğunu ve yolunda giden her şeyin yine felek tarafından rayından çıkarıldığını dile getirmektedir. Ayrıca Nedîm, feleğin bu işleri yaparken kimsenin sosyal statüsünü göz önüne almadığını da anlatır. Nedîm'e göre felek, zamanın Cemşid'i (padişahı) de olsa onun eğlencesini ve eğlence kadehi içindeki şarabı acılaştırır. Bu şarabı içip sarhoş olanlar ise talihsizlik humarına bulaşırlar. Humardan ayılmanın yolu sabûh adı verilen şarabı yeniden içmek olmasına rağmen talihsizlik humarına bulaşanlar, bu yöntem ile düzelemezler. Onlar için şaraba devam etmek ilaç değildir. Çünkü talihsizlik ilacı olan bir hastalık değildir. Felek, mevcudiyeti gereği kimseye ayrımcılık yapmadan insanların eğlencesini -hayatını- acılaştırmaya çalışmaktadır.

Sonuç

Çalışma boyunca, Nedîm'in gazelleri ışığında klasik şiirde bir şairin belli başlı bir edebî üslup çerçevesinde değerlendirilmesinin şairin diğer eserlerine ve başka şairlere haksızlık olacağı vurgulanmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri klasik şiirin bir bütün halinde bir şairden başka bir şaire ulaşmasıdır. Bu durumu Nedîm'in şiirlerinde göstermek ise, şairin hayat tarzı ile bu hayat tarzının tam tersi olarak düşünülebilecek fikirlerinin şiirlere yansımalarının - bazı beyitlerde de olsa- ne kadar farklı olabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Nedîm'in hikemî üslupla ilgili örnekleri sadece bu kadar değildir. Onun beyitlerinde hikemî üslubun

bütün alt konularına örnek bulmak mümkündür.⁶ Fakat çalışmadaki amacımız, hikemî tarzın akla ilk gelen yönleri olan “nasihat etmek ve fikir vermek” üzerine yoğunlaştığı için diğer konularla ilgili örneklere dipnotta yer verilmiştir. Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer sonuç da şairlerin divanında yer alan şiirlerin, farklı edebî akımlar göz önüne alınarak tasnif edildiğinde her bir tarzla alakalı örneklerin tespit edilebileceğidir.

KAYNAKÇA

- BİLKAN, Ali Fuat (1997). *Nabi Divanı*, C.1- II, Ankara: M.E.B. Yayınları.
BİLKAN, Ali Fuat (2012). “Köhne Efsaneler, Yeni Hikâyeler”, Millî Folklor, S. 95, s. 23-30.
DEMİREL, Şener (2009). “XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî- Hikemî Tarz- Mahallileşme”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Vol. 4/2 Winter, s. 246-273.
DOĞAN, Muhammet Nur (2005). *Eski Şiirin Bahçesinde*, İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınevi.
ERKUL, Rasih (2009). “Mahallileşme ve Nedim’in Şarkıları”, TurkishStudies, Volume 4/5, Summer, s.166-181.
KAÇAR, Mücahit(2012). “Şeyh Gâlib'in Nâbi Eleştirisi ve Divân Şiirine Ahlakî Yaklaşım Hakkında Birkaç Not”, TurkishStudies, Vol.7, s.1339-1346.
KALKIŞIM, Muhsin (1994). *Şeyh Galib Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
KORTANTAMER, Tunca(1984). “Nâbî'nin Osmanlı İmparatorluğu Eleştirisi”, Tarih İncelemeleri Dergisi 11, s. 83-116.
MACİT, Muhsin. *Nedim Divanı*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).
MACİT, Muhsin(2000). *Nedim Hayatı, Eserleri ve Sanatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

⁶ Nedim'in gazellerinde hikemî tarzın diğer konularına örnek olarak tespit edebildiğimiz beyitleri şu şekildedir:

- Vardır huzûra söyleyecek bir sözüüm onu
A'da kaçan uyur o zaman söylerim sana g. 3/4
Ortaya söyleyecek bir sözüüm vardır. Ancak onu, sana düşman uyuduğu zaman söylerim.
Hat-âver olmaya mâdâm o hüsn-i pertev-sûz
Yanınca çok eyi gün dostu yâr olur peydâ g. 4/3
O, güzelliğin yakan ışığının hatları çıkmadığı için, onun yanında birçok iyi gün dostu ortaya çıkar.
Güm etse şefkat-i hüsnü şükûh-ı nev-hatlar
Siyeh haberde belî istihâr olur peydâ g. 4/4
Yeni çıkan azametli hatlar o güzelliğin şefkatini kaybetmesine sebep olur. O zaman elbette bu kara haber çabuk yayılır.
Düşüp ümide neler çektiğimi ben bilirim
Belâ-yı keşmekeş-i intizârı benden sor g. 33/2
Ümide düşüp neler çektiğimi ben bilirim. Ümit ederek beklemenin sıkıntısını benden sor.
Bir iki günde ne gaddârlıkların gördüm
Felek dedikleri nâ-pâydarı benden sor g. 33/3
Felek dedikleri kararsız bana sorun, çünkü bir iki günde ben onun ne gaddarlıklarını gördüm.
Cefâ-yi tâlî'-i nâ-sâzkârı benden sor
Amân aman sitem-i rûzgârı benden sor g. 33/1
(Muradına) muhalif talihin cefasını benden sor. Eyvah eyvah, rûzgârın zulmünü benden sor.
Zamân-ı va'd-i tahassürde başkadır âlem
O telh şerbet-i şirin-güvârı benden sor g. 33/4
Ele geçirilemeyen şeylere üzülmek vadinin zamanında âlem başkadır. O acı şerbetin, şirin hazmını bana sor.
Geçüp gitmekte ömrüm dert ü mihnet gibi şeylerle
Müşerref olmadı kasr-ı emel ferhunde-peylerle g. 146/1
Ömrüm dert ve sıkıntı gibi şeylerle geçip gitmektedir. Arzu köşküm saadetli olaylarla hiç şereflemedi.
Geçen bu duzah-ı endühdan selâmetle
Behište her kademinde düçâr olur giderek g. 61/5
Bu gam cehenneminden korktuklarından kurtularak geçenlerin, her adımında cennete ulaştığını gördük.
Bu gam cehenneminden geçerek iman ile kabre girenlerin, her adımında cennete ulaştığını gördük.
Ser-i jûlidesin bulmazsa bîdin ser-nigûn eyler
Komaz başın esen bu rûzgâr elbette Mecnûnun g. 64/2
Bu rûzgâr söğüt ağacının karışık başını bulmazsa elbette Mecnun'un başına rahat vermez onu baş aşığı eder.
Akbet rif'at verir aşk-ı cüvân-ı dil-nevâz
Şâhlikdr hidmet-i sultân-ı âdil bendeye g. 125/4
Gönül okşayıcı civanın aşkı en sonunda (bu aşkı yaşayana) yüksek makam verir. Adil sultanın köleye hizmeti onu sultan yapar
Kesb-i yeddir denilir başa gelen insânın
Safha-i kefdede hat-ı cebhesi mersûm gibi g. 151/2
İnsanın başına gelene elinin kazancı denilir. İnsanın avuç sayfasında alın yazısı yazılmış gibidir.
Sadr-ı bülend-rütbe ki ben yalnız değil
Hâk olmadır derinde sipihrin de niyyeti g. 153/9
Yalnız benim değil, gökyüzünün de niyeti, yüksek rütbelerin en yükseği olan kapında toprak olma isteğidir.

- MAZIOĞLU, Hasibe (1992). *Nedim'in Divan Şirine Getirdiği Yenilik*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- MENGLİ, Mine (1991). *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2. bs.
- OKUYUCU, Cihan (2010). *Divan Edebiyatı Estetiği*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- ONAY, Ahmet Talat (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, (Haz. Prof.Dr. Cemal Kurnaz), İstanbul: H Yayınları.
- ŞENTÜRK, A. Atilla (1996). *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Sufi yahut Zahid Hakkında*, İstanbul: Enderun Yayınları.
- ŞENTÜRK, A. Atilla (2004). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YORULMAZ, Hüseyin (1996). *Divan Edebiyatında Nabi Ekolü Eski Şiirde Hikemiyat*, Ankara: Akçağ Yayınları.